Komunitou podporované zemědělství

Komunitou podporované zemědělství představuje jeden z nových přístupů k distribuci potravin a rozvoji drobného zemědělství, který v řadě zemí již téměř 20 let pomáhá malým sedlákům vytvářet síť spotřebitelů, kteří jim pomohou překonávat existenční problémy, odolávat nepředvídatelným výkyvům globálních trhů a snižovat jejich závislost na veřejných zdrojích financování. Spotřebitelům na druhou stranu přináší kvalitní místní, často bioprodukci a především úzký kontakt s hospodáři, se zemědělstvím a přístup k tomu, jak a kde jejich potraviny vznikají, a tím pádem i možnost toto vše aktivně ovlivnit. Neméně důležitá je také skutečnost, že jedním z jeho dopadů je i zmenšování propasti mezi městem a venkovem.

KPZ, jak se systému komunitou podporovaného zemědělství zkráceně říká, není pouhou teorií, ale již dnes ve Spojených státech nebo v Evropě reálně funguje na desetitisíce hospodářství, která jsou podporována místními komunitami spotřebitelů. Např. systém AMAP ve Francii sdružuje na tři tisíce drobných, většinou ekologických hospodářů a 200 tisíc spotřebitelů, kteří vzájemně sdílejí rizika a přínosy zemědělského hospodaření a společně pracují na zajištění potravinové suverenity a soběstačnosti své země. I v dalších zemích prochází KPZ bouřlivým rozvojem, například v Itálii, kde se pod zkratkou GAS sdružuje na 900 hospodářství, nebo ve Velké Británii, kde po pěti letech od vzniku prvních iniciativ obrat tamních CSA systémů představuje již 0,2 procenta ze všech příjmů v zemědělství. Nemluvě o situaci v zámoří, kde se k systému CSA hlásí na desítky tisíc hospodářství a svoje potraviny si takhle obstarávají stovky tisíc spotřebitelů.

Komunitou podporované zemědělství je založeno na několika aspektech, a to na aspektu ekologickém, často jde o ekologická hospodářství či farmy v konverzi, na aspektu sociálním, společenství lidí kolem statku mnohdy představuje víc než „pouhé“ spotřebitele, a na aspektech kulturních, neboť KPZ jsou často nositeli tradičních, místních přístupů.

Důraz je v těchto systémech kladen na lokálnost, sezónnost a především solidaritu – KPZ je partnerství mezi sedlákem (či malozpracovatelem) a spotřebitelem. Sedlák zajišťuje to, co umí nejlépe, tedy produkuje potraviny. A spotřebitel mu dává jistotu odbytu a spravedlivou cenu. Spotřebitelé se totiž obvykle zavazují k dlouhodobému odběru faremní produkce za ceny podle vzájemné dohody obou stran.

Prostá definice komunitou podporovaného zemědělství obvykle označuje partnerství mezi hospodáři a spotřebiteli, v jehož rámci jsou rizika (např. neúroda) a přínosy (např. nadúroda) hospodaření sdíleny spravedlivěji než v supermarkety ovládaném systému. Obě strany, spotřebitelé i sedláci, k tomuto systému přistupují s pochopením skutečnosti, že zemědělství není běžný typ podnikání, ale je to způsob zacházení s krajinou, úzce souvisí s lidským zdravím a situací venkova, a je závislé na proměnlivosti počasí, klimatu atd. Právě proto se obě strany dohodnou na dodržení určitého závazku. Závazku, který ze strany spotřebitelů znamená platit spravedlivou cenu za produkci statku a nést rizika hospodaření a ze strany hospodáře produkovat zdravé, čerstvé a ideálně biopotraviny.

„Spotřebitelé hospodářům zajišťují důstojné živobytí prostřednictvím spravedlivé ceny, často s předstihem na celou sezónu, to sedlákům pomáhá překlenout nejisté a nákladné období začátku sezóny. Hospodáři zajišťují nejenom sezónní produkty, ale také zdravou rozmanitou krajinu, živý venkov a mnoho dalších méně zjevných přínosů,“ uvádí se ve zprávě britské organizace Soil Association, která doplňuje, že „komunitou podporované zemědělství představuje nový ekonomický model, který je založen na demokratickém rozhodování, vzájemném sdílení rizik a přínosů, neziskovém základě a také nezávislosti na veřejných dotacích.“

Zapojení dětí do dění na hospodářství je důležitou součástí KPZ
Foto archiv sdružení KomPot

Potravinová suverenita

Komunitou podporované zemědělství je součástí širšího hnutí za tzv. potravinovou suverenitu, jehož prostřednictvím se na scénu našeho obstarávání potravin vrací solidarita, spolupráce a partnerství. Potravinová suverenita znamená právo občanů, místních komunit a národních států ovlivňovat a určovat vlastní, nezávislé politiky pro zemědělství, zaměstnanost a potravinářství, které odpovídají jejich jedinečným environmentálním, společenským, hospodářským a kulturním podmínkám.

Potravinová suverenita zahrnuje skutečné právo na potraviny a produkci potravin. To znamená, že všichni lidé mají právo na bezpečné, nutričně bohaté potraviny odpovídající místní kultuře, na zdroje potřebné pro produkci potravin, a také na zajištění individuálního i společenského udržitelného živobytí. Potravinová suverenita znamená nadřazení práv lidí a společenstev na potraviny a produkci potravin, nad zájmy trhu.

V době globalizace, kdy se setkáváme s čím dál vyšší individualizací a nedůvěrou, je potravinová suverenita jedním z trendů, který směřuje naopak k socializaci, vytváření odolných společenských vazeb založených na vzájemné důvěře, spravedlnosti, solidaritě a demokratických principech rozhodování.

Začátek KPZ u nás

Ještě před několika lety se idea KPZ setkávala s velkou nedůvěrou. I přesto před třemi lety vznikla první komunita Podporujme svého sedláka, kterou založila PRO-BIO LIGA společně s ekologickým pěstitelem zeleniny Karlem Tachecím z Budyně nad Ohří. Dnes je v komunitě zapojeno na 60 rodin a kromě zeleniny sem dodávají další dva sedláci mléko, mléčné produkty a vejce. Systém funguje docela jednoduše: spotřebitelé si předplácejí produkci předem a v jeden určený den v týdnu si chodí svůj podíl vyzvedávat na odběrné místo ve městě. Sedláci nejvíce oceňují, že mají zajištěný pravidelný odbyt po celou sezónu za dobrou cenu a zaplaceno předem. „Podílníci“ zase oceňují čerstvost, znalost původu potravin a také cenu bioprodukce, která je nižší než v obchodech, a také jistotu, že cena se v průběhu roku nezmění.

Důvěra je základ

Před začátkem sezóny vždy proběhne setkání, kde se sedlák informuje o předchozím roce, jaká byla úroda, jaké byly úspěchy a neúspěchy a co nového se na statku událo. Spotřebitelé pak mohou vyjádřit své výhrady k produkci a požadavky na další sezónu. Diskutuje se také o ceně. V letošním roce si mohli poprvé odběratelé z komunity Podporujme svého sedláka odpracovat svůj podíl z úrody přímo na statku. Možnost využili tři lidé, z nichž dva si odpracovali v podstatě celý podíl zeleniny v této sezóně. Setkání odběratelů probíhá jednou do roka také přímo na statku, a to formou samosběru dýní nebo brambor. Na takové akce jezdí přibližně 30 až 40 lidí, většinou rodiny s dětmi. To vše buduje důvěru, která má nesporné výhody pro všechny. Letošní nová členka zmíněné komunity se prý k ní na jaře rozhodla připojit po té, co se setkala osobně se sedláky a pochopila, jak moc jim takovýto systém může být prospěšný. Pozitivním aspektem systémů KPZ je také pojetí kvality. Zdá se, že při nákupu v běžné prodejní síti máme velmi vysoké nároky na estetickou stránku potravin, zeleniny obzvláště. Výsledkem vysokých požadavků na standardizovaný vzhled zeleniny je obrovské množství produkce končící v lepším případě na kompostech, v horším na skládkách. A to jen proto, že má nevyhovující barvu, tvar či velikost. Naopak v KPZ spotřebitelé berou za svou i hrubě očištěnou mrkev, přerostlou cuketu a malé či obrovské brambory.

Odběrové místo na Toulcově dvoře v Praze *Foto archiv PRO-BIO ligy*

Nové projekty

Přestože první KPZ vzniklo v roce 2009, od té doby se zdálo, že u nás bude tento systém jen záležitostí skupinky alternativních aktivistů z velkoměst. Nicméně se letos na jaře rozeběhlo několik velmi nadějných projektů a další se plánují. Podle všeho je to tím, že stále roste počet lidí, kterým nevyhovuje kvalita běžně dostupných potravin, ve smyslu chuti či obsahu chemikálií, a také další okolnosti stávajícího způsobu jejich pořizování (z dovozu, v supermarketech apod.) a v neposlední řadě i větší citlivost veřejnosti na obtíže drobného rodinného hospodaření. Snad díky tomu lépe chápou, co KPZ přináší, a jsou ochotni do bližšího svazku se sedláky vstoupit.

Dvě nové KPZ v Brně a Kopřivnici jsou založeny na velmi podobných základech jako komunita Podporujme svého sedláka. Spočívají na provázání tří skupin: zemědělce, spotřebitele a nezávislého zprostředkovatele a iniciátora. Brněnská KPZ vznikla na popud Ekologického institutu Veronica ve spolupráci s ekozemědělci Pospíšilovými z Vysočiny. V letošním roce se do této KPZ zapojilo na třicet pět podílníků, kteří si každé úterý vyzvedávají svůj podíl v Brně. V Kopřivnici letos vznikla komunita 40 osob kolem rodinného hospodářství manželů Šelongových, a to díky aktivitám Aleny Malíkové z RC PRO-BIO Moravská brána, které se navíc podařilo do iniciativ spojených s nákupem lokálních potravin zapojit přímo město Kopřivnici.

Jak založit KPZ

Většina českých projektů vznikla vlastně docela jednoduše. Již zaběhlá hospodářství, kde mají často zkušenosti např. s bedýnkovým systémem, se spojila se skupinou odběratelů a domluvili se na pravidelném odběru produkce po celou sezónu. Letošní nové KPZ v Brně a Kopřivnici se takto zformovala během zimních měsíců, v rámci několika setkání na statcích. Obě již mají za sebou první úspěšnou sezónu a budou pokračovat. Počáteční stadium je poměrně náročné na komunikaci, což může být pro sedláky, kteří potřebují pracovat na poli, poměrně obtížné. Ukazuje se, že je velmi užitečné, když sedláka a spotřebitele propojí nějaká třetí strana, která se ujme organizace a komunikace. Často to bývá organizace či skupina zájemců o systém KPZ.

Samosběr u Karla Tachecího, komunita Podporujme svého sedláka
Foto archiv PRO-BIO ligy

V čem je KPZ náročnější? Jednoznačně od všech aktérů vyžaduje více vzájemné komunikace a sedláci musí také počítat třeba s tím, že se lidé budou chtít na hospodářství podívat. Od spotřebitelů vyžaduje KPZ zejména změnu nákupního a spotřebního chování a někdy také způsobu přípravy potravin.

Systém je v principu založen na vzájemné domluvě, což přirozeně zakládá prostor pro tvůrčí přístup a uplatnění vlastních představ. Ukázkou toho, že v KPZ se fantazii meze nekladou, je vznikající komunitní zahrada ve Středoklukách nedaleko Prahy. Zahradu zakládá občanské sdružení KomPot, což znamená komunitní potraviny. Na začátku nestojí tak jako v ostatních českých projektech iniciativní organizace, spotřebitelé a zaběhnuté hospodářství. Zde se naopak sešlo několik lidí s podobnými myšlenkami a experimentu naklonění majitelé jednoho pole. Od jara letošního roku se tak na 6000 m² pole v obci Středokluky buduje zcela nová zelinářská zahrada. Cílem je pěstovat zeleninu přibližně pro 40 podílníků. Prostředky na vybudování hospodářství investují sami členové sdružení, tedy lidé, kteří chtějí záměr podpořit nebo odebírat zeleninu.

Jaké jsou motivace

Překvapivě velmi pestré, členové a zájemci o KPZ se často zmiňují o potřebě zajistit si zdroj kvalitních potravin a mít možnost ovlivnit, co a jak je produkováno a prodáváno. Frekventovaným důvodem jsou obavy ze závislosti na obchodních řetězcích, rodiče chtějí mít možnost ukázat dětem, kde a jak vzniká jejich jídlo. Někteří lidé uvažují i o širších souvislostech a chtějí podpořit drobné ekologické hospodaření šetrné ke krajině. Sedláci jsou pro vstup motivováni jistějšími příjmy a jistotou odbytu produkce po celou sezónu.

V současné době i ekologičtí sedláci mají zájem vymanit se ze závislosti na velkoodběratelích a hledají přímou cestu ke spotřebitelům, kteří jim mohou poskytnout dlouhodobou jistotu spravedlivé ceny a trvalého odbytu. Stávající české snahy o vytvoření partnerství mezi sedlákem a spotřebitelem v Praze, Brně, Kopřivnici a v jižních Čechách navazují na zahraniční zkušenosti a transformují je do naší reality každá vlastním originálním způsobem. Informace o projektech je možné najít na stránkách zmíněných organizací nebo také na www.kpzinfo.cz. Dnes tyto systémy zahrnují jen několik ekologických farem spojených s několika desítkami spotřebitelů, což je samozřejmě velmi okrajová záležitost, nicméně ve výše zmiňované Francii v roce 2001 systém AMAP sdružoval na počátku padesát spotřebitelů a dvě hospodářství a dnes představuje významného hráče na tamním trhu s potravinami.

Ing. Miloslava Kettnerová
Mgr. Jan Valeška

Ing. Miloslava Kettnerová působí na Bioinstitutu jako koordinátorka České technologické platformy pro ekologické zemědělství a v PRO-BIO Lize, kde se věnuje např. osvětě v oblasti environmentálně šetrné spotřeby potravin.
Mgr. Jan Valeška je předsedou sdružení PRO-BIO LIGA, jehož prostřednictvím již řadu let poskytuje spotřebitelům informace o ekologickém zemědělství a environmentálních aspektech zemědělství a potravin a hledá nové cesty propojení sedláků a spotřebitelů. Je také předsedou České technologické platformy pro ekologické zemědělství a členem řídicího výboru Evropského hnutí za komunitou podporované zemědělství.